

Розділ III

Економіка підприємства

УДК 338.240

М.С. Лаптев
аспірант
Університет економіки та права «КРОК»

Ідентифікація сучасних загроз економічної безпеки українських вишів

У статті проаналізовано сучасні загрози економічної безпеки вищих навчальних закладів. Розглянуто підходи до забезпечення економічної безпеки вітчизняних вищих навчальних закладів в умовах глобалізації світової економіки.

Ключові слова: вищий навчальний заклад, виші, економічна безпека, загрози, система економічної безпеки, внутрішнє середовище, зовнішнє середовище.

М.С. Лаптев
аспірант
Університет економіки та права «КРОК»

Идентификация современных угроз экономической безопасности украинских вузов

В статье проанализированы современные угрозы экономической безопасности высших учебных заведений. Рассмотрены подходы к обеспечению экономической безопасности отечественных высших учебных заведений в условиях глобализации мировой экономики.

Ключевые слова: высшее учебное заведение, вузы, экономическая безопасность, угрозы, система экономической безопасности, внутренняя среда, внешняя среда.

M.S. Laptiev
Postgraduate Student
“KROK” University

Identification of modern threats to the economic security of Ukrainian HEIs

The article analyzes modern threats to the economic security of higher educational institutions. Approaches to ensuring the economic security of national higher educational institutions in the context of the globalization of the world economy were considered.

Keywords: higher educational institution, HEIs, economic security, threats, economic security system, internal environment, external environment.

Постановка проблеми

Вищі навчальні заклади (ВНЗ) є важливими елементами системи підготовки і перепідготовки кадрів, отримання й поширення нових знань, а також важливим інститутом суспільства для проведення фундаментальних й прикладних досліджень. У сучасних умовах спостерігається збільшення впливу деструктивних факторів на суб'єкти сфери вищої освіти в Україні, що становить загрозу економічній безпеці ВНЗ. Для забезпечення умов стабільної роботи і розвитку вітчизняних ВНЗ в сучасних умовах необхідно ідентифікувати та усунути існуючі загрози їх зовнішнього та внутрішнього середовища. З метою активної протидії цим загрозам у ВНЗ необхідно створити ефективну систему забезпечення економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблемам економічної безпеки та економічної безпеки ВНЗ присвячені роботи численних вітчизняних науковців. Серед вітчизняних слід відзначити таких вчених, як В. Андрущенко [1], Т. Боголіб [2], С. Бреус [3], С. Домбровська [4], О. Захаров [11], В. Мартинюк [5], Л. Снігир [6], І. Стеців [7-8], Г. Тюленев [9-10], та ін. У науковому доробку авторів акцент здійснюється переважно на питаннях сутності та розкритті складових економічної безпеки навчальних інституцій різних типів. Окремі автори пропонують підходи до оцінки рівня економічної безпеки ВНЗ. Однак, питання комплексного забезпечення ВНЗ залишаються недостатньо дослідженими.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

Враховуючи значну динаміку змін в середовищі вищої освіти його суб'єкти і, насамперед, ВНЗ функціонують в умовах недосконалості нормативно-правового середовища, деформації соціально-трудових відносин, активізації міграційних процесів та перманентних процесів імплементації європейського досвіду підготовки фахівців, що вимагає постійних змін не лише в стратегічній перспективі, але і в поточній діяльності. Все це відбувається в умовах посилення регіональної та глобальної конкуренції у сфері вищої освіти як з боку регіональних, так і глобальних гравців освітнього ринку. В таких випадках актуалізується питання стосовно перегляду підходів до забезпечення безпеки ВНЗ в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз сучасних загроз діяльності ВНЗ та визначення ролі системи забезпечення їх економічної безпеки.

Вклад основного матеріалу дослідження

У сучасній економіці відбуваються складні процеси глобалізації, які торкаються практично всіх сторін суспільного життя. Зокрема і такої важливої сфери суспільного життя як вища освіта, від стану якої значною мірою залежить розвиток вітчизняної економіки.

Вплив глобалізації на систему вищої освіти в країні досить складно оцінити. З одного боку вітчизняні ВНЗ отримали можливість активно співпрацювати з провідними зарубіжними навчальними закладами. Реалізується право на академічну мобільність учасників освітньої діяльності. Відбувається активний обмін знаннями, науковцями, студентами, викладачами. Все це сприяє розвитку вітчизняної науки і освіти. А з іншого боку, посилилася конкуренція в сфері вищої освіти. Цьому сприяє активізація в період глобалізації міграційних процесів. Вони торкнулися фактично всіх держав, і передусім тих, які мають проблеми з економікою.

У праці науковця О. І. Захарова зазначається, що «особливу занепокоєність викликає той факт, що серед трудових мігрантів багато освічених людей, які є інтелектуальною основою суспільства та економіки – інженерів, лікарів, фахівців в області інформаційних технологій, енергетики, машинобудування, сільського господарства. Серйозну загрозу становить також відтік за кордон висококваліфікованих робітників і найнеприємніше – молодих фахівців як майбутнього економіки кожної держави» [11]. І дуже важливим є те, що в структурі імміграції присутня, так звана, «освітня міграція», яка несе загрозу для економічної безпеки вітчизняних ВНЗ через відтік молоді для навчання за кордоном.

За даними ЮНЕСКО, в період з 2000 по 2012 р. чисельність українських студентів за кордоном збільшилася у понад чотири рази і сягнула 37 тис. [12]. Особливо стрімко вона зростала в країнах, куди спрямовано потоки трудової міграції. Впродовж останніх двох років зростання чисельності українців, які відправилися на навчання за кордон, прискорилося. За даними щорічного моніторингу кількості українських громадян, які навчаються у закордонних університетах на денній формі навчання, що здійснюється аналітичним центром CEDOS (охоплює 34 країни світу), у 2013/2014 навчальному році за кордоном навчалися вже 47724 громадян України. Найбільше з них у Польщі (15 тис.), Німеччині (9 тис.), Росії (6 тис.), Канаді (2 тис.), Чехії (2 тис.), Італії (1,9 тис.), США (1,5 тис.), Іспанії (1,4 тис.), Франції (1,3 тис.), Великобританії (1 тис.) (рис. 1) [12]. Структуру «освітньої міграції» українських громадян за 2013-2014 рр. подано на діаграмі (Рис.1).

Як видно з рис. 1, основними глобальними конкурентами вітчизняних ВНЗ є навчальні заклади Республіки Польща, Федеративної республіки Німеччина та Російської Федерації. Серед східно-європейських країн певну частку освітніх мігрантів приймає Чеська республіка та Італія.

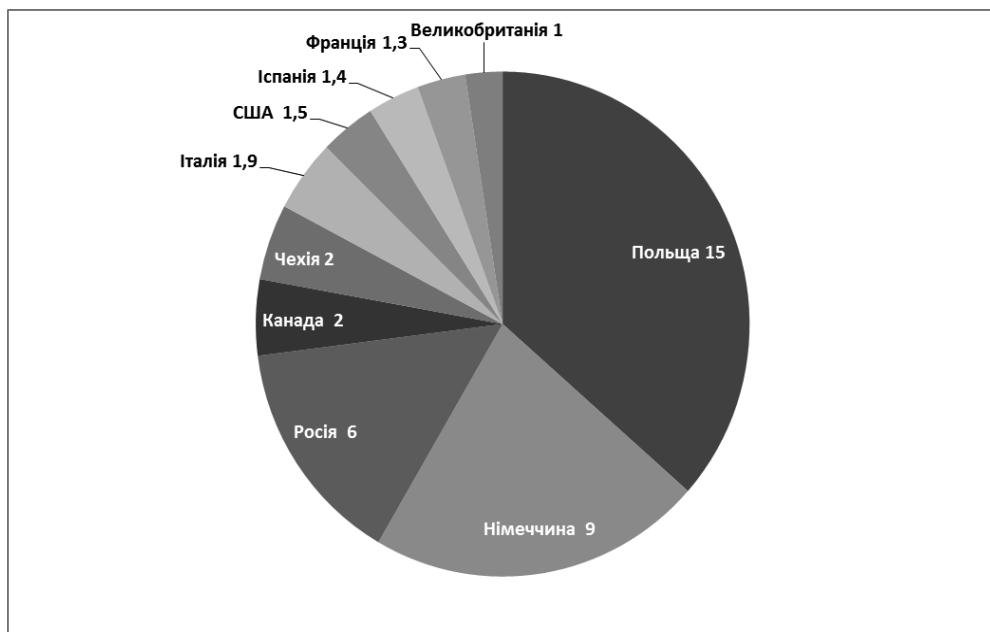

Рис. 1. Кількість українських громадян, що навчаються у закордонних університетах на денній формі навчання за 2013/2014 рр.

Джерело: розроблено автором на підставі [12].

Кількісний аналіз чисельності та структури мігрантів свідчить про зростання міграційних загроз для вітчизняних ВНЗ. Все це об'єктивно підтверджує тенденцію зростання небезпеки, особливо в перспективі. Зазначена течія суттєво впливатиме на стабільність роботи ВНЗ та особливості їх подальшого розвитку. Але загрози в сучасних умовах формуються не лише у зовнішньому, але і у внутрішньому середовищі ВНЗ. До чинників загроз внутрішнього середовища ВНЗ слід віднести:

1) наявність організаційної структури навчального закладу, яка не відповідає стратегічних та поточним цілям його діяльності і є недосконалою з точки зору адекватності функцій, які реалізуються умовам та вимогам ринкового та соціального середовища;

2) невідповідність матеріально-технічної бази та інфраструктури закладу сучасним технологічним вимогам до провадження освітнього процесу через моральне та фізичне старіння основних засобів;

3) зменшення частки високопрофесійного та компетентного науково-педагогічного персоналу через відсутність ефективної системи підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації та недофінансування вузівської науки;

4) зниження якості навчання через низький рівень мотивації здобувачів та науково-педагогічних працівників;

5) порівняно високі витрати на навчання на фоні суттєвого зниження рівня доходів соціальних груп, які є основними замовниками послуг вищої освіти;

6) порушення кодексу недоброчесної поведінки через випадки хабарництва та інші порушення норм педагогічної етики й академічної доброчесності.

Розглянемо окремі чинники детальніше.

Організаційна структура – несе в собі загрозу через неефективну організаційну структуру вищого навчального закладу, що заважає збалансованому функціонуванню та робить його найбільш вразливим перед загрозами.

Старіння матеріально-технічної бази – загроза виникає у випадку недостатнього матеріально-технічного забезпечення. Наприклад, використання застарілих комп'ютерів та програмного забезпечення. Або погані аудиторії, не обладнані сучасними засобами візуалізації навчального матеріалу.

Зменшення професорсько-викладацького складу – у зв'язку зі зменшенням популярності професії викладача, а також старінням і зменшенням кількості професорського складу, наявність та пошук нових співробітників ускладнюється та може становити загрозу якості навчального процесу.

Якість навчання – в разі відсутності якісної складової в навчальному процесі виникає загроза незадоволення студентів та їх батьків якістю навчання. Це псує імідж ВНЗ та впливає на подальший набір студентів.

Хабарництво – за умови прояву такого явища як хабарництво, виникає загроза псування репутації ВНЗ серед студентів та майбутніх абітурієнтів.

До загроз зовнішнього середовища ВНЗ слід віднести: економічний фактор; адміністративний фактор; правовий фактор; демографічний фактор; міграційний фактор.

Економічний фактор – загроза виникає через відсутність фінансової можливості оплати навчання студентами або їх батьками. Це відбувається, перш за все, через неефективну фінансово-економічну політику держави.

Адміністративний фактор – загроза полягає у тому, що певні дії з боку державних органів можуть впливати на діяльність ВНЗ. Податкові зміни, зміни комунальних тарифів, вимоги муніципальних та перевірки контролюючих органів та ін.

Правовий фактор – загроза може виникнути через зміни законодавства, що впливає на подальшу діяльність ВНЗ. Наприклад, зміни до закону про вищу освіту або зміни умов ліцензування.

Демографічний фактор – у зв'язку зі зменшенням населення країни та наявністю, так званих “демографічних ям”, загроза полягає у зменшенні кількості абітурієнтів.

Конкурентний фактор – загроза виникає, передусім, через недобросовісну конкуренцію інших ВНЗ, наприклад, переманювання викладачів, копіювання навчальних планів, “чорний піар”, призупинення діяльності ВНЗ із використанням державних органів тощо.

Міграційний фактор – загроза виникає через міграцію громадян закордон у пошуках кращих умов життя та отримання там вищої освіти. Це, в свою чергу, допомагає їм там працевлаштуватися.

Неспроможність багатьох ВНЗ вчасно визначити загрози та усунути їх спричинило кризовий стан вищих навчальних закладів як державної, так і приватної форм власності. З огляду на це, вітчизняні вчені останнім часом стали приділяти більше уваги питанням забезпечення економічної безпеки ВНЗ. У праці науковця І. С. Стеців [8] зазначається, що «економічна безпека ВНЗ – це такий стан його економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і гарантує стабільне функціонування та динамічний розвиток».

На думку автора, економічна безпека ВНЗ – це стан найбільш ефективного використання всіх наявних внутрішніх і зовнішніх ресурсів для забезпечення стабільного функціонування і розвитку на цей час і в майбутньому. Розглядаючи питання економічної безпеки ВНЗ, необхідно враховувати, як вже зазначалося вище, що на її стан впливають фактори зовнішнього і внутрішнього середовища. На рис. 2 показані основні компоненти внутрішнього середовища, які впливають на економічну безпеку ВНЗ в сучасних умовах. Зважаючи як на позитивний, так і негативний вплив на діяльність ВНЗ зовнішніх і внутрішніх факторів, для надання стабільної роботи необхідна ефективна система забезпечення його економічної безпеки. При створенні такої системи забезпечення економічної безпеки вищого навчального закладу слід, насамперед, звернути увагу на ті її складові, які найбільш суттєво впливають на імідж і конкурентоспроможність ВНЗ на ринку освітніх послуг. Від цього, в кінцевому підсумку, залежить його стабільна робота і розвиток.

Тут особлива роль належить людському капіталу – людям, які працюють у ВНЗ: науково-педагогічному персоналу, а також навчально-допоміжному персоналу. Від них, передусім, залежить якість підготовки здобувачів всіх ступенів освітньої підготовки, ефективність науково-дослідної роботи, впровадження інновацій в навчальний процес.

Вчені та викладачі ВНЗ є основою його авторитету, своєрідною візитною карткою. Тому, розглядаючи питання забезпечення економічної безпеки ВНЗ, зокрема в середньостроковій і довгостроковій перспективі, необхідно особливу увагу приділити підготовці вчених і педагогів, використовуючи для цього власну аспірантуру і докторантуру, а також курси підвищення кваліфікації і обмін педагогічним досвідом.

Особливістю глобалізації є стрімкий розвиток науки, техніки, технологій. У цих умовах для того, щоб випускники ВНЗ були конкурентними на ринку праці, необхідно впроваджувати в навчальний процес все нове, що з'являється в економіці та бізнесі. А також постійно вдосконалювати навчальну та матеріально-

Рис. 2. Основні компоненти внутрішнього середовища, які впливають на економічну безпеку ВНЗ

Джерело: розроблено автором.

технічну базу випускових та забезпечуючих кафедр і лабораторій, особливу увагу при цьому приділяючи інформаційним технологіям. Всі ці заходи сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних вищих навчальних закладів.

Також, розглядаючи систему забезпечення економічної безпеки ВНЗ, необхідно акцентувати увагу на формуванні корпоративної культури закладу. В основі моделі поведінки співробітників і здобувачів ВНЗ слід закласти принцип побудованого на взаємній повазі й спільності інтересів тісного і рівноправного партнерства, при якому не може бути місця такому явищу як хабарництво чи іншої неприйнятної академічної чи етичної поведінки.

Високий рівень корпоративної культури об'єктивно сприяє формуванню здорового морально-психологічного клімату на кафедрах і в інших структурних підрозділах ВНЗ. Все це в цілому робить ВНЗ привабливим з точки зору як здобувачів, так і співробітників.

Висновки

В умовах глобалізації економіки з'являються нові можливості для розвитку вітчизняних вищих навчальних закладів. Перш за все, внаслідок створення сприятливих умов для налагодження взаємовигідних партнерських зв'язків з ВНЗ країн ЄС. Однак, розглядаючи сучасний стан вітчизняних ВНЗ слід зазначити, що вони здійснюють свою освітню діяльність в умовах глобальної та регіональної конкуренції на ринку освітніх послуг. Особливістю сучасної конкурентної боротьби є те, що конкурувати доводиться не тільки з вітчизняними, а й з відомими зарубіжними ВНЗ. У цих умовах задля забезпечення стабільної роботи, розвитку і економічної безпеки ВНЗ необхідно вчасно виявляти та успішно нівелювати загрози внутрішнього і зовнішнього середовища. Для адекватної протидії їм вищі навчальні заклади повинні мати ефективні системи забезпечення економічної безпеки.

Література

1. Андрущенко В. П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть (за матеріалами доповіді, виголошеної на засіданні загальних зборів АПН України 23 листопада 2000р.) / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – No2. – С. 5-13.
2. Боголиб Т. М. Университет как экономическая корпорация (опыт США) / Т. М. Боголиб // Вісник економічної науки України. – 2010. – No2. – С. 13-17.
3. Бреус С. В. Проблеми та перспективи забезпечення економічної безпеки вітчизняних вищих навчальних закладів. Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 8. – С. 144-149.
4. Домбровська С. М. Трансформація державного управління освітньої політики України в контексті подальшого реформування та стабілізації / С. М. Домбровська // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр.–Х. : Видавництво ХарПІ НАДУ “Magіstr”, 2010. – Вип. 1. – С. 293–298.
5. Мартинюк В. П. Економічна безпека [Електронний ресурс]: <http://eme.ucoz.ua/pdf/252/24.pdf>
6. Снігир Л. П. Класифікація загроз економічній безпеці вищого навчального закладу / Л. П. Снігир // Вісник Хмельницького національного університету, 2015. – №5. – С. 28-32.
7. Стеців І. С. Економічна безпека ВНЗ: сутність та особливості планування/ І. С. Стеців // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : [збірник наукових праць] / відповідальний редактор О. Є. Кузьмін. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 416 с.
8. Стеців І. С. Методика визначення собівартості навчання як спосіб забезпечення ефективного функціонування учбових закладів недержавного сектора економіки. // матеріали науково-практичної конференції “Стан і перспективи розвитку обліково інформаційної системи в Україні”, 23–24 квітня 2010 р. – Тернопіль : Крок, 2010. – 257с.
9. Тюленев Г. Д. Основні напрями підвищення економічної безпеки вітчизняних ВНЗ [Електронний ресурс]: <http://eme.ucoz.ua/pdf/251/25Tyul.pdf>
10. Тюленев Г. Д. Вищий навчальний заклад як економічна корпорация: доцільність та наслідки / Г. Д. Тюленев // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. ; Зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Вип. 23. Ч. I. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2011. – С. 49-54.
11. Захаров О. І. Глобалізація та її вплив на економічну безпеку / Захаров О. І. // Вчені записки університету «КРОК», – 2016. – № 43. – С. 80- 88.
12. Міграція в Україні: факти і цифри [Електронний ресурс]. – Міжнародна організація з міграції (МОМ): Представництво в Україні, 2013. – 15 с. Режим доступу: http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf